

text sociologie č.3 – Chudoba

převzato z: Giddens, Sociologie, str. 280-285

Co je to chudoba a jak bychom ji měli definovat? Většinou se rozlišuje mezi chudobou absolutní a relativní.

Hranice absolutní chudoby (nouze) se jako jeden z prvních pokusil určit Charles Booth, který v roce 1889 konstatoval, že v Londýně žije 387 tisíc lidí „velice chudých“, 220 tisíc „temer hladovějících“ a 300 tisíc „hladovějících“ - dohromady asi třetina obyvatel města. Jeho práce vyvolala všeobecné pobouření: jak to, že ve zřejmě nejbohatší zemi na světě, v samém středu ohromného impéria, existuje tolik chudoby?

Booth zavedl jako měřítko chudoby pojem „životního minima“, jehož podstatou je naplnění základních potřeb k zajištění uspokojivých fyzických podmínek, tj. dostatku jídla a náležitého přístřeší. Předpokládal, že tyto potřeby jsou pro lidi obdobného věku a fyzických dispozic víceméně shodné, ať už žijí v kterékoli zemi. Z této představy vychází většina analýz chudoby na celém světě i dnes.

Definice chudoby vycházející ze životního minima však v mnohem selhávají - zvláště pokud toto minimum vyjadřuje konkrétní finanční částka. Takové jednotící kritérium totiž obvykle vede k tomu, že se někteří jedinci ocitají nad oficiální hranici chudoby, přestože jejich příjmy ve skutečnosti nestačí ani na uspokojení základních potřeb. Příčinou může být třeba to, že v některé části daného státu jsou daleko vyšší životní náklady než v jiné. Navíc takové výpočty na základě životního minima neberou v úvahu vliv všeobecně rostoucí životní úrovně. Naše představy o tom, co je chudoba, bychom proto měli realisticky přizpůsobit normám a očekávaním lidí ve společnosti i úrovni ekonomického růstu. Nadpoloviční většina obyvatel světa dosud žije v příbytcích bez koupelny či sprchy, ale v průmyslové společnosti si lze život bez tekoucí vody jen těžko představit. I definici relativní chudoby však provazují četné obtíže; většinou se opět řídí příjmovými kritérii, která mnohdy nevyjadřují skutečné potřeby lidí.

Proč chudoba nemizí?

Je prokázáno, že propracovaná a systematicky uskutečňovaná sociální politika může - spolu se strategií zaměřenou na snižování nezaměstnanosti - chudobu značně omezit. Příkladem může být Švédsko, kde se podařilo absolutní chudobu téměř úplně eliminovat. Za tento úspěch ovšem společnost platí určitou cenu, a to nejen ve formě vysokých daní. Cenou za potlačení chudoby je i nárůst byrokratických vládních struktur, jež si mohou přisvojit značnou politickou moc.

Čím více je však distribuce bohatství ve společnosti ponechána jen na tržních mechanismech, jako tomu bylo v osmdesátých letech ve Velké Británii, tím větší je výsledná majetková nerovnost. Konzervativní vlády vycházely z ekonomických teorií, podle nichž mělo snížení daní pro jedince i podniky umožnit rychlejší ekonomický růst. Ten měl přinést ovoce jak bohatým, tak chudým. Reálné výsledky však závěry těchto teorií nepotvrzují. Ať už podobná politika vede ke zrychlení hospodářského rozvoje či nikoliv, byva jejím důsledkem prohloubení rozdílu mezi chudými a bohatými - a dokonce i zvýšení počtu lidí žijících pod hranicí životního minima.

Často se setkáváme s názory, že si chudí lidé svou chudobu zavinili sami, a s nedůvěrou vůči těm, kdo „bezpracně“ žijí „na podpoře“. Mnoho lidí je přesvědčeno, že by nezaměstnaní mohli práci najít, kdyby se opravdu snažili. Tyto názory však neodpovídají skutečnosti. Například v britské společnosti asi čtvrtina osob, které žijí pod hranicí chudoby, práci ve skutečnosti má, ale nevydělá si dost na to, aby se povznesli přes práh životního minima. Většinu těchto ostatních tvoří děti mladší 14 let, staří lidé, nemocní a tělesně postižení. Přestože se často soudí, že si spousta lidí nárokuje sociální dávky neoprávněně, vyskytují se (ve Velké Británii) podvody při žádosti o podporu v necelém jednom procentu případů. To je podstatně

méně než u daňových přiznání; podle odhadů se více než 10 procent oprávněné daně ztrácí v důsledku podvodů nebo úniků.

Chudoba a závislost na podpoře

Chudoba nemusí být celoživotní: významné procento chudých lidí buď zažilo lepší časy, anebo mohou očekávat, že se jejich situace v budoucnu zlepší. Pro mnoho lidí je však chudoba doživotním trestem, což platí zvláště pro dlouhodobě nezaměstnané.

Kritikové dnešní podoby sociálního státu tvrdí, že takový stát vytváří „závislost na podpoře“. Příjemci sociálních dávek se údajně stávají závislými právě na těchto programech, které by jim měly umožnit nezávislou a smysluplnou existenci. Jde přitom nejen o hmotnou, ale i o psychickou závislost na těchto příjmech. Namísto aktivního přístupu k životu se jejich příjemci uchylují k rezignaci a pasivitě, k očekávání trvale natažené pomocné ruky státu.

Pojem závislosti na podpoře je kontroverzní; mnozí autoři popírají, že by šlo o rozšířený jev. „Být na podpoře“ je podle nich všeobecně považováno za zdroj hanby, takže se většina lidí snaží z této situace pokud možno uniknout. Carol Walkerová vyhodnotila výzkumy věnované tomu, jak lidé žijící ze sociálních dávek organizují svůj život, a našla velmi odlišný obrázek, než jaký vykreslují ti, kdo považují život „na podpoře“ za snadné řešení. V jedné studii odpovědělo 80 procent respondentů, že od chvíle, kdy se stali závislými na sociálních dávkách, zaznamenali pokles životní úrovně. Téměř všichni se museli potýkat s většími obtížemi než předtím. Na druhé straně je třeba říci, že menšině může sociální podpora přinést zlepšení životních podmínek. Příkladem může být nezaměstnaný, jenž dovrší šedesátku, čímž mu vzniká nárok na zvýšení příspěvků o 30 procent.

Do kategorie osob, jejichž životní podmínky se mohou díky sociálním dávkám zlepšit, patří i některé matky-samoživitelky. Výzkumy ukazují, že asi třetina osamělých rodičů, vesměs žen, je na tom po rozpadu manželství (tj. když začnou pobírat sociální dávky) lépe než předtím. Pro valnou většinu se však finanční situace zhoršuje.

Pouze 12 procent osob žijících ze sociálních dávek tvrdí, že se jim „daří docela dobře“. Většina jen „táctak

Vyjde“ nebo „má potíže“. Jen těžko se plánuje; spoření na budoucí výdaje nepřichází v úvahu a každý účet, který přijde, přináší starosti. Jídlo je sice důležité, ale když peníze nestačí, šetří se často právě na něm. Walkerová uzavírá: „Navzdory tomu, co hlásají novinové titulky, by si většina lidí žijících ze sociálních dávek raději vybrala něco jiného, kdyby jim někdo nabídl reálnou alternativu. Většina z nich se v této situaci octla proto, že v jejich životě došlo k nějaké traumatické události: přišli o zaměstnání, ztratili partnera nebo se zhoršil jejich zdravotní stav (Walkerová, 1994, str. 9).

Ať už je skutečný rozsah závislosti na podpoře jakýkoli, zápas s ní se stal jedním z hlavních cílů reformy sociálního státu. Jednou z nejvýznamnějších reforem bylo zavedení programů směřujících k opětovnému začlenění příjemců sociálních dávek do pracovního procesu. Zatímco ve Velké Británii a jiných evropských zemích se takové programy teprve zavádějí, ve Spojených státech už existují delší dobu, což nám umožňuje zhodnocení jejich výsledků.

Daniel Friedlander a Gary Burtless studovali čtyři americké vládní programy, jejichž cílem bylo povzbudit osoby závislé na sociálních dávkách, aby si našly placené zaměstnání. Všechny čtyři programy měly určité společné rysy. Finančně stimulovaly ty nezaměstnané, kteří aktivně hledali práci, a podávaly jim informace o tom, jak nacházet pracovní místa. Kromě toho nabízely i příležitost k doplnění vzdělání a kvalifikace. Cílovou skupinou byly převážně matky-samoživitelky, které pobíraly příspěvky na podporu rodin se závislými dětmi; tyto příspěvky tvoří nejnákladnější položku v celém americkém systému sociálních dávek. Friedlander a Burtless zjistili, že zmíněné sociální programy skutečně přinášely výsledky: jejich účastnice nacházely práci dříve než jiní nezaměstnaní. Jejich výdělky navíc několikrát

převýšily cenu samotného programu. Nejméně úspěšné se ovšem ukázaly u těch, kteří jejich pomoc potřebovali nejvíce, totiž u osob, které byly bez práce už dlouhou dobu.

Cílem podobných programů je pozitivně stimulovat příjemce sociálních dávek, aby si hledali placená zaměstnání. Někteří analytici sociálního systému však volí spíše »bič" než „cukr" a přiklánějí se k tvrdšímu přístupu. Navrhují, aby bylo možno podporu za určitých okolností výrazně zkrátit nebo úplně odejmout. Příkladem by mohla být situace, kdy osamělá matka s jedním dítětem, závislá na podpoře, porodí dalšího potomka. Kritikové ovšem namítají, že zkrácení nebo odejmutí podpory může postižené dohnat ke zločinu nebo prostituci, aby si vydělali na živobytí. Experimentů tohoto druhu se zatím odehrálo jen málo, takže je zatím předčasné je hodnotit (Friedlander a Burtless, 1994).

TŘÍDY, NEROVNOST A EKONOMICKÁ SOUTĚŽIVOST

Je rostoucí třídní nerovnost nerovnost nezbytnou daní za zajištění hospodářského růstu? Podobná tvrzení jsme často slyšeli zejména za vlády Margaret Thatcherové, kdy se tvrdilo, že snaha jedince o zbohatnutí stimuluje ekonomický rozvoj, protože je hnací silou veškeré vynalézavosti a soutěživosti. Na druhé straně však existuje mnoho materiálů, jež podobné názory zpochybňují. Michel Albert ve své knize *Kapitalismus proti kapitalismu* (Capitalism vs Capitalism) systematicky srovnává dva modely podnikání a ekonomické organizace, z nichž jeden označuje jako americký druhý jako rýnský.

První z nich, jehož příkladem je kromě USA i Velká Británie, vychází z převážně deregulovaných trhů a slabší role sociálního státu; je provázen značnými majetkovými rozdíly mezi bohatými a chudými. Příkladem druhého typu jsou státy ležící podél toku Rýna, tj. Německo, Švýcarsko a Nizozemí. Má však některé společné vlastnosti i s Japonskem a jinými úspěšnými asijskými ekonomikami.

V rýnském modelu převažují kolektivní zájmy nad individuálními. Tyto společnosti nejsou agresivně individualistické; ústřední roli při zajišťování stability sehrává komunita, obec a podniky spolu s odbory. Ve srovnání s americkým modelem jsou relativně rovnostářské a vyznačují se menšími majetkovými rozdíly mezi bohatými a chudými.

Albert tvrdí, že rýnský model je v celosvětové konkurenci úspěšnější než americký právě pro svůj „rovnostářský" charakter. Tento názor se opírá mimo jiné o analýzu úspěchu, kterého v posledních třiceti letech dosáhla řada asijských zemí (například Japonsko, Singapur, Jižní Korea a Tchaj-wan). Státy s nízkou mírou majetkové nerovnosti většinou prosperují lépe než ty, v nichž se setkáváme s velkou propastí mezi bohatými a chudými.

Je pravděpodobné, že začlenění chudých lidí do širší společnosti jim dává větší příležitost i motivaci ke zlepšení vlastní situace než opačný stav, kdy jsou od zbytku společnosti odříznuti. Vztah mezi majetkovou nerovností a hospodářským růstem však zůstává do značné míry nevyjasněn.

Otázky k textu:

Jak se liší pojmy absolutní a relativní chudoba?

Jaké jsou dva hlavní přístupy k boji s chudobou?

Jak argumentuje autor, aby zpochybnil tvrzení, že „závislost na podpoře“ je příčinou přetrvávající chudoby?

Kam byste řadili Českou republiku? Mezi státy s vysokou nebo nízkou majetkovou nerovností?